

Д Ъ О Р Д Д А Л О Ш

enthusiast

ГОРБАЧОВ

Б И О Г Р А Ф И Я

ЧОВЕК И ВЛАСТ

Д Ъ О Р Д Д А Л О Ш

ГОРБАЧОВ

Б И О Г Р А Ф И Я

ЧОВЕК И ВЛАСТ

*Превела от немски
Жанина Драгостинова*

enthusiast
София, 2014

György Dalos
Gorbatschow
Mensch und Macht

Copyright © Verlag C.H.Beck oHG, München 2011
Copyright © KY001019/Miki Kratsman, Corbis
All rights reserved.

Дьорд Далос
Горбачов
Човек и власт

- © Жанина Драгостинова, преводач, 2014
- © Цвятко Остоич, художник, 2014
- © Мики Кратсман, фотограф на снимката от фронтисписа
- © **Enthusiast** – запазена марка
на „Алто комюникейшънс енд пбблишинг“ ООД
ISBN 978-619-164-109-3

Пътят към безсилието

Малко след полунощ, когато Горбачови кацат в Москва, на президента му става напълно ясно кой ще плати най-високата цена за последните три дни: Раиса Максимовна. Тя получава криза с високо кръвно налягане, диагностицирана като мозъчен удар, има смущения в говора и странична обездвиженост. Така че на въпроса на шофьора си накъде да кара, Горбачов отвръща, без да се замисли: *Към дачата*. Междувременно демонстрантите пред Белия дом разбират от радиото за освобождаването на пленниците от Крим и радостно скандират: „Президентът! Президентът!“ Напразно, той се отказва дори от шанса си да даде сензационни интервюта. Това също е решение – срещу възможността да застане в светлината на прожекторите като втория човек до Елцин, така всъщност спестява на жена си и на себе си още един шок, пък ако ще и положителен. В Кремъл се появява едва на другата сутрин, но не стига до нормалната си работа. Бързи решения, уволнения и назначения – в зависимост от ролята на засегнатия в критичните дни; телефонни обаждания с поздравления от чуждестранни държавни глави и носители на почетни съветски звания. В останалото време президентът просто разказва случилото се, за да се освободи от напрежението.

Вероятно тази хиперактивност му пречи да забележи колко точни са думите, произнесени от него в самолета *Летим към една нова страна*. Извънредното положение, чиято обявена цел е край на разпада на Съветския съюз, на практика ускорява и задълбочава този процес. На 20 август Естония провъзгласява независимостта си от Съветския съюз. На 24 август Украйна обявява излизането си от СССР. На 25 август Беларус напуска държавния съюз, а на 27 август молдовският парламент повтаря решенията на другите републики. На 30 август Азербайджан се появява на картата като нова държава, на 31 август Киргизстан и Узбекистан вече не са съветски републики. Вместо Съюз на суверенните държави се появяват суверенни държави, които са свързани помежду си само чрез

свободни икономически връзки. Целта на преврата, спасението на Съветския съюз, се преобразува точно в неговата пълна противоположност. Някои от участниците сами определят последиците за себе си: Борис Пуго си тегли куршум в главата, маршал Ахромеев избира въжето. *Не мога да живея повече, щом родината ми умира, когато всичко, което смятах за смисъл на живота ми, бива разрушено*, обяснява той в предсмъртното си писмо.

Пуч с непланирани последици не е събитие, което да се случва за първи път в руската история. Например главнокомандващият на руската армия Лавър Корнилов организира през август 1917 г. бунт срещу слабото временно правителство на Александър Керенски, за да спаси страната от болшевиките. Керенски разпорежда отговорните за пуча генерали да бъдат арестувани. По този начин той отслабва армията, а с това и самия себе си, като резултатът е, че шурмът срещу Зимния дворец през октомври 1917 г. в крайна сметка е изпълнен напълно безпроблемно. Раждането и смъртта на държавата на Ленин протичат по подобен начин – в това се крие дори не иронията, а направо сарказмът на историята.

Наред с делата си като спасител на демокрацията руският президент използва за утвърждаването на собствената си власт и доброволното отдалечаване от Москва на Горбачов. На 19 август Елцин поставя всички действащи в Русия части на КГБ, на Вътрешното министерство и на Министерството на отбраната под юрисдикцията на Руската съветска социалистическа република. Ден по-късно той поема главнокомандването над всички въоръжени сили на СССР, разположени в руските земи. На 21 август присвоява всички съветски предприятия на руска територия и забранява на общосъветските служби да решават вносни и износни сделки без координацията с Русия. В този момент действията му могат и да бъдат схванати като временни мерки срещу плановете на Държавния комитет по извънредните ситуации. Но през ума на Борис Елцин дори и за миг не минава възможността всички тези институции да бъдат отново поставени под ръководството на завърналия се

президент, напротив – той разширява контрола си и над останалите съветски сфери, а именно над архивите, информатиката и банковото дело. Усърдно се погрижва властта на централата постепенно да се ограничи изключително върху територията на Кремъл. Следователно в случая става дума не само за ескалация на личната жажда за власт, но и за съзнателното унижение на победения противник.

Другата сграда, в която Горбачов също разполага с кабинет, а именно седалището на ЦК на Стария площад, вече изобщо не се обсъжда. На заседание на Върховния съвет Елцин дава на противника си да прочете на глас протокола от правителственото заседание, за да докаже нагледно лековерието му – документът съдържа подробна информация за всички онези, на които Горбачов се е доверявал и които доказано са го предали. Унизеният генерален секретар се оттегля от поста си и предлага ЦК да се саморазпусне, тъй като мнозинството от него в течение на последните събития съвсем ясно го е оставило в беда. Все пак Горбачов се решава на тази стъпка с гузна съвест: страхува се, че заключването на портата на Стария площад, което междувременно се е разпростряло и върху представителната сграда на ЦК и на практика означава край на КПСС и присвояване на имуществото от екипа на Елцин, ще удари милионите редови партийни членове, за които той продължава да се чувства отговорен. Ролята на унищожител на собствената партия му е също толкова далечна, както и тази на разрушител на Съветския съюз. Следващите три месеца, в които той формално остава в политическата власт, посвещава на една-единствена цел – колкото е възможно по-дълго да задържи процеса в някакви контролируеми граници.

Формално и Борис Елцин няма как да не се съобразява с резултатите от референдума, съответно с постигнатото споразумение в Ново Огарьово. Не би могъл да отговори и на чуждестранните си партньори защо е прекъснал сътрудничеството си с Горбачов. В края на краищата в телефонен разговор от 21 август американският президент също го поласкава с изречения, които обаче звучат и задължаващо: *Демонстри-*

*рахте уважение към закона, защитавайки демократичните принципи. Поздравявам ви. (...) Върнахте Горбачов невредим и отново го поставихте на поста му. И добавя, вероятно предчувствайки нещо лошо: *Позволете ми да ви дам един приятелски съвет – сега си починете малко, наградете се с капчица сън.* Но Елцин е прочут с това, че бързо се наспива и няма способността да се вслушва в съвети.*

Единственият успех на опита за държавен преврат се състои в това, че се попречва на подписването на съюзния договор, предвидено за 20 август. И този успех се оказва траен. Въпреки че преговорите отново са подхванати и бележат частични резултати. В началото на октомври в Алма-Ата се срещат представители на бившите тринайсет съветски републики, а в средата на месеца осем от тях подписват договор за икономическа общност. Но нещо спъва делото: Борис Елцин се връща към по-ранната си тактика и започва да поставя все нови и нови условия. На 25 ноември на заседанието на Държавния съвет в Ново Огарьово се стига до скандал. Става дума за парафирането на вече обсъдената нова версия на договора.

ГОРБАЧОВ: *Парафирането ще е днес. (...) Пресата обсъжда наименованието Съюз на суверенните държави. На него ли се спираме?*

ЕЛЦИН: *Не бива да е конфедеративна държава, а конфедерация на демократичните държави. Иначе е напълно възможно Върховният съвет на Русия да отхвърли ратифицирането.*

ГОРБАЧОВ: *Не го вярвам. (...)*

ЕЛЦИН: *Недооценявате ситуацията. Преди парафирането излагам позицията по един или друг въпрос, там, където имаме забележки.*

ШУШКЕВИЧ (Беларус): *Ние също имаме съмнения. Преди парафирането проектът трябва да бъде изпратен на Върховните съвети на републиките.*

НИЯЗОВ (Таджикистан): *Трябва да помислим върху предложението на Борис Николаевич.*

КАРИМОВ (Узбекистан): *Не мога да парафирам преди обсъждане във Върховния съвет на Узбекистан.*

ГОРБАЧОВ: *Решавайте без мен. Така ще бъдат разрушени основите на документа.*

ШУШКЕВИЧ: *Този договор има по-голямо значение и от Конституцията. Трябват ни още десетина дни.*

ГОРБАЧОВ: *Страната се намира в хаос, а ние се колебаем и бавим.*

ШУШКЕВИЧ: *Аз съм убеден привърженик на съюзния договор, но ние се нуждаем от още десет дни.*

ЕЛЦИН: *Ако се появим с парафиран договор пред парламентите ни, това означава, че ще предизвикаме скандал.*

Постепенно Горбачов разбира, че зад дискусиата се крие игра. Присъстващите там и неслучайно липсващият украински президент Кравчук играят по сценария на Елцин и се стараят на всяка цена да отложат поне с десет дни предварително уговореното ратифициране на съюзния договор. Михаил Сергеевич, а и повечето участници в спора, не знае каква е целта на този трик, но застава твърдо срещу и действа така, както бе действал на Априлския пленум на партията, когато политиката му беше фронтално атакувана. Обявява: *Всичко това поражда у мен дълбока тъга и разочарование. Искате да създадете съюз като приют за бедни. После ще се появяват сили, които лесно ще заграбят властта. (...) Смятам, че ще е по-добре, ако се разделим. Напускам, решете сами.*

Излиза от заседателната зала и се прибира в кабинета си. Тактиката на отказ и този път се оказва успешна. След кратка вътрешна дискусия участниците изпращат Елцин и Шушкевич, за да успокоят президента и да го върнат обратно. От това се получава размяна на реплики, достойна за драма от Пушкин или опера на Мусоргски.

ЕЛЦИН: *Сега вече можем да се представим пред хана на съюза – приеми ни в своите милостиви обятия.*

ГОРБАЧОВ: *Виждаш ли, цар Борис, всичко може да се реши, ако хората работят честно един с друг.*

Парафирането е решено, а Елцин съобщава радостната новина на медиите. На закритото заседание той разяснява и програмата си за бързо реагиране: *Увеличение на цените с компенсация на заплатите, пенсиите и стипендиите, свободна преса от 16 декември с евентуално покачване на цената от три до шест пъти. Важно е нивото на консумация да се задържи най-малко до две трети. Твърди цени за стоки от рода на петрол, въглища, всякакъв вид горива, мляко, някои видове хляб, (...), сол, кибрит, детски храни и водка. С републиките, които не искат да подпишат съюзния договор, от 1 януари ще въведем търговия по цени от световните пазари.*

Така говори руският президент. Но мислите му са другаде.

Националният парк Беловежка гора на беларуско-полската граница е любимо място за почивка на властимащите в СССР, особено на страстния ловец Леонид Брежнев. Резерватът, една от малкото запазени девствени гори в Европа, очаква важни гости в началото на декември 1991 г. Първото име, споменато от беларуския вицепремиер на директора на Националният парк Сергей Балюк, е това на Борис Елцин, като съобщението е придружено с шега: *Борис Николаевич обича да си пийва, значи, ако аз се напия, ако обичаш, смени ме на масата.* Но руският президент не отива на този 7 декември в Беловежката гора, за да подхранва прочутия си порок. Не пристига и сам, а със съгрудниците си, юриста Сергей Шахрай, политика Геннадий Бурбулис, дипломата Николай Козирев и икономиста Егор Гайдар. Същия ден пристигат и украински посетители, водени от президента Кравчук, а като домакин на цялото събиране се изявява беларусинът Шушкевич. Присъстващите се държат като пучистите в онзи августовски ден във Форос: първо прекъсват всякакви телефонни връзки с външния свят. Всъщност правят го заради един-единствен човек в Москва, който не бива предварително да научава нищо за целта на срещата.

После откриват, че няма кой да води записки и че за фотокопиране разполагат само с един факс. Директорът Балюк предлага помощта си – неизменните сътрудници на КГБ са изпратени до секретарката му Евгения Патейчук, която се намира в съседното село Каменюки, като ѝ казват да се пригответи за пет минути. По пътя тя взема от канцеларията на резервата пишещата машина „Оптима“ и достатъчно бели листове и индиго. Задачата ѝ е сложна: трябва да разчете записките, написани от различни хора на ръка, и да ги препише. Тя знае какво преписва и е много развълнувана. Чак в късните вечерни часове на 8 декември Козирев ѝ диктува окончателната версия на историческия документ: *Съюзът на социалистическите съветски републики прекратява съществуването си като субект на международното право и като геополитическа реалност. Гореподписаните, сключващи договора страни, образуват Общност на независимите държави.* На въпроса дали при подписването на договора присъстващите президенти са били пияни, Евгения Патейчук дава отрицателен отговор в едно по-късно направено интервю: *От видяното мога да кажа, че това е неистина. Възможно е след това малко да са се поотпуснали, но в присъствието на други хора такова нещо не се забелязваше. Аз не обичам неистините. Вечерта мен ме върнаха у дома. Видях Елцин да се разхожда по пътеката. Валеше сняг, всичко бе замръзнало, много красиво беше в гората в деня, когато се приключи със СССР.*

После идва неприятното раздаване на ролите: кой кого да информира? Веднага след възстановяването на телефонните връзки Елцин се обажда на Буш, който с цялата си предпазливост отначало приема информацията само за сведение. На второ място новината достига до министъра на отбраната, на когото веднага му се предлага да бъде назначен за главнокомандващ на новата общност. От своя страна той гарантира, че може да се разчита на подкрепата му. Товарът за телефонен разговор с президента на Съветския съюз, оттук нататък несъществуващ субект на международното право, след известно колебание Шушкевич поема върху своите плещи. Присъстващите

слушат възмутения глас на Горбачов, идващ от другата страна на линията: *Поради каква причина? Защо не ме предупредихте? Защо взехте това решение без мен?* И въпреки че той продължава обидено да поставя тези въпроси пред всички подписали, вече трябва да е наясно за едно: и актът на основаването на ОНД служи на целта създаване на „субект на международното право“, създаване на постсъветска федерация, която иска окончателно да го избута от играта, него, Михаил Сергеевич Горбачов.

Последните телефонни разговори, които води от Кремъл, са със западните му партньори: с американския президент Буш, с бундесканцлера Кол, с германския външен министър Геншер, с френския президент Митеран и британския премиер Мейджър. Накрая заедно със съветниците си се подготвя за сбогуване с вече не-съветския народ. На 25 декември 1991 г. за първи път не започва изявлението си с обичайното обръщение „другари“, а със *Скъпи сънародници! Съграждани! Въз основа на възникналата със създаването на Общността на независимите държави ситуация аз преустановявам дейността си на поста президент на СССР. (...) Винаги съм държал на самостоятелността и независимостта на народите, на суверенитета на републиките. В същото време обаче държах и за запазването на съюза на държавите, на целостта на страната. Събитията се развиха по друг начин. Надделя линията за разделение и разпокъсване на страната, с което аз не мога да бъда съгласен. (...) Желая на всички всичко най-добро.*

Елцин бърза: още същия ден след прочитането на декларацията хората му се явяват при уплашената Раиса Максимовна и искат от нея възможно най-бързо да освободи московското служебно жилище на улица „Косигин“. С тези безсмислени и сурови действия те още повече засягат една и бездруго травмизирана жена, която след завръщането си от Крим по време на пристъп на плач е изгорила почти всички писма и дневници, тъй като се страхува от новите властници, както се бе страхувала и от пучистите.

Елцин се появява в Кремъл, няма търпение да влезе в президентския кабинет. Отказва на предшественика си дори последната му пресконференция да бъде проведена в някоя от официалните зали – Горбачов трябва да посрещне гостите си в ресторанта на хотел „Октябърская“, и то на свои разноски, тъй като президентската сметка тутакси е затворена. Всичко това обаче сякаш вече не го засяга. Обмисля новата си идея за създаване на фондация. От една страна, иска автентично да документира всичко от перестройката, от друга страна, има желанието да осигури достойна и смислена работа на малцината, които са му останали верни до края. Финансовата основа трябва да бъде осигурена чрез процентите от продажбите на творбите му. Съответно уведомява издателите си, за бога, да не превеждат хонорарите му в контролираните от Елцин финансови институции на ОНД.

Пътят му от поста към достойнството започва с едно движение на ръката, когато натиска копчето на асансьора в двуетажната си резиденция. При напускането на сградата с кабинета му, заседателната зала и Ореховата стая, поглеждайки към зимна Москва, той вече е влязъл в света на бъдещето. Няколко часа по-късно червеното знаме от кулата на Кремъл е сменено и заменено с руския триколюр.

Дьорд Далош
ГОРБАЧОВ
Човек и власт

Превод *Жанина Драгостинова*

Редактор *Велислава Вълканова*

Коректор *Снежана Бошнакова*

Художник *Цвятко Остоич*

Фотограф на снимката от фронтисписа *Мики Кратсман*

Предпечат *Митко Ганев*

Немска. Първо издание

Формат 60×90/16

Печатни коли 20

ISBN 978-619-164-109-3

Издава enthusiast

Запазена марка на

„Алто комуникейшънс енд пъблишинг“ ООД

София, ул. „Кракра“ № 20

тел. 02/943 87 16

факс: 02/943 87 18

e-mail: office@enthusiast.bg

Книгите на „Ентусиаст“
може да закупите с отстъпка
от www.bookstore.enthusiast.bg

Печат „Полиграф-Юг“ АД

Носителят на Нобелова награда за мир Михаил Горбачов отпразнува своя 80-ти рожден ден на 2 март 2011 г. Тогава се навършиха и 20 години от края на Съветския съюз и събитието провокира унгарския писател и историк Дьорд Далош да проследи живота на този изключителен политически феномен.

Роден в семейство на селяни, Михаил Горбачов се превръща в държавника, чиято роля от края на 80-те и началото на 90-те години на ХХ в. оставя най-трайни следи в световните събития. Неговата политика на перестройка, гласност и ново мислене води до напрежение сред суперсилите, до ликвидирането на ракетите със среден обseg в Европа и – макар не това да е намерението му – до края на диктаторските режими в бившия Източен блок. Разпадането на Съветския съюз и радикалната промяна на местната политическа система също са свързани с дейността на Горбачов, който първоначално иска само да реформира икономиката и институциите.

Тази книга разказва за драмата на един човек, който се сблъсква с последствията от своите действия. И докато в чужбина се е превърнал почти в икона, то в родината си той губи все повече престиж и власт, което води до пуча и провала му през декември 1991 г.

Г О Р Б А Ч О В

enthusiaст